

МІЖНАРОДНЕ ПРАВО; ПОРІВНЯЛЬНЕ ПРАВОВИЗНАВСТВО

Зверєва К.С.,

*доктор філософії з міжнародного права, старший викладач кафедри
міжнародного, цивільного та комерційного права
Державного торговельно-економічного університету*

УДК 341.2:621.311

DOI <https://doi.org/10.32782/2663-5666.2025.3.24>

СПЕЦИФІКА ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФУНКЦІОНУВАННЯ РИНКУ ЕЛЕКТРИЧНОЇ ЕНЕРГІЇ У РІЗНИХ КРАЇНАХ (ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ)

Вступ. Електроенергетика є базовою галуззю економіки, а ефективне функціонування ринку електричної енергії – необхідна умова стабільності економіки, задоволення потреб суспільства та енергетичної безпеки держави. В останні десятиліття багато країн здійснили реформування електроенергетичного сектору, переходячи від моделі державних монополій до конкурентних ринків. Така лібералізація має на меті підвищити ефективність постачання, залучити інвестиції у галузь та забезпечити споживачам можливість вибору постачальника електроенергії. Водночас запровадження конкурентного ринку електричної енергії потребує належного правового забезпечення: створення чітких правил гри, незалежного регулятора, рівного і недискримінаційного доступу до інфраструктури, захисту прав споживачів і підтримання балансу між учасниками ринку. В Україні, яка інтегрується до європейського енергетичного простору, реформування електроенергетики відбувається відповідно до найкращих міжнародних практик. Отже, актуальною є порівняльно-правова оцінка різних підходів до регулювання ринку електроенергії, аби виявити можливості вдосконалення національного законодавства.

Проблематика правового регулювання енергетичних ринків досліджувалася багатьма науковцями. Зокрема, питання трансформації монополізованої електроенергетики у конкурентну сферу розглядали у своїх роботах К. Ущатовський, О. Шатило, В. Шевченко, В. Єфремов та інші. Порівняльні аспекти регулювання електроенергетичної галузі відображені у дослідженнях Т. Швидкої та А. Лозової, які аналізували зарубіжний досвід державного регулювання електричних ринків. Також ме-

тодологію лібералізації ринку електроенергії в різних країнах світу представлено в роботі Ю. Костіна, В. Телегіна, Д. Костіна. У зарубіжній літературі важливими є напрацювання щодо дизайну ринків електроенергії та конкуренції (наприклад, дослідження П. Джоскоу, В. Хогана, Ж.-М. Глашана та ін.), які висвітлюють еволюцію моделей ринків у ЄС та США. Загалом, науковці сходяться на думці, що вивчення чужого досвіду є корисним для формування ефективної національної моделі регулювання даної сфери.

Виклад основного матеріалу. До кінця 1990-х років електроенергетична сфера більшості країн світу була організована як вертикально інтегрована природна монополія, де держава або один уповноважений суб'єкт контролювали виробництво, передачу та постачання електроенергії [1]. Ціноутворення жорстко регулювалося, а конкуренція була відсутня. Однак за останні десятиліття спостерігається поступовий перехід від монопольної моделі до ринкової: уряди розпочали лібералізацію електроенергетики, прагнучи знизити витрати та підвищити якість послуг для споживачів. У США такі реформи стартували у 1990-х роках, коли на федеральному рівні було прийнято рішення відкрити оптові енергоринки для конкуренції [2]. У результаті низка штатів (понад десять) запровадили можливість вибору постачальника електроенергії для споживачів, тоді як інші зберегли традиційну модель монополій [2].

В країнах Європи процес ринкової трансформації розпочався у той самий час і мав поетапний характер. Перші норми ЄС щодо відкриття енергоринків (Директива 96/92/ЄС) набули чинності у 1996 р., заклавши основу для конкуренції в електропостачанні. Надалі друга

хвиля реформ (Директива 2003/54/ЄС) поглибила ці зміни [3], а третій енергопакет 2009 р. закріпив вимоги щодо розділення монопольних та конкурентних видів діяльності, створення національних незалежних регуляторів та захисту прав споживачів [4]. Основні кроки європейської лібералізації включали: відокремлення (анбандлінг) діяльності з передачі та розподілу від виробництва і збуту, забезпечення доступу третіх сторін до мереж, усунення бар'єрів для нових виробників і постачальників, право споживачів вільно обирати та змінювати постачальника, а також створення незалежних регуляторних органів для нагляду за ринком [2]. У світі склалися передумови для формування конкурентних електроенергетичних ринків, хоча темпи і глибина реформ відрізнялися залежно від країни.

Європейський Союз наразі має один із найрозвиненіших ринків електроенергії, що базується на єдиних правилах Внутрішнього енергетичного ринку. Директива 2009/72/ЄС ЄС встановила загальні правила функціонування внутрішнього ринку електроенергії, зобов'язавши держави-члени забезпечити юридичну та операційну незалежність операторів систем передачі (OSP) та розподілу від виробників і продавців, а також створити національні регулятори, незалежні від уряду [1]. Крім того, були засновані наднаціональні інституції: Агентство зі співробітництва енергетичних регуляторів (ACER, з 2010 р.) та Європейська мережа операторів систем передачі електроенергії (ENTSO-E, з 2008 р.) для координації дій між країнами [2]. Завдяки цим крокам на території більшості країн ЄС функціонує лібералізований ринок електроенергії, де різні постачальники конкурують за споживача, а перетоки електрики здійснюються через об'єднану європейську мережу. У ЄС впроваджено багаторівневу структуру ринку: існують довгострокові двосторонні договори, організовані біржові сегменти (ринки «на добу наперед» та внутрішньодобовий), балансувальний ринок та ринок допоміжних послуг. Технічна інтеграція досягнута через гармонізацію правил торгівлі та мережевих кодексів, що дозволило об'єднати національні сегменти у загальноєвропейський ринок електроенергії [5]. Важливо, що при всій уніфікації, моделі ринку в окремих країнах Європи можуть мати свої особливості (наприклад, різні механізми оплати резервів чи підтримки «зеленої» енергетики), і жодні дві країни не регулюють цю сферу абсолютно однаково [2]. Проте набір правових

інструментів у них схожий, а постійний діалог регуляторів в рамках ЄС сприяє поступовому зближенню їхніх підходів [2]. Так, більшість країн ЄС дотримуються енергоємної (energy-only) моделі ринку, за якою оплата виробникам йде лише за відпущену електроенергію на ринок, а додаткові стимули для підтримання достатніх генеруючих потужностей можуть надаватися через ринкові цінові сигнали. Водночас деякі держави запровадили механізми оплати потужності (capacity mechanisms) – правові інструменти, що гарантують виробникам додаткову винагороду за підтримку доступної потужності (наприклад, стратегічні резерви чи аукціони потужності у Франції, Великій Британії тощо).

Одним із перших прикладів глибинної лібералізації стала електроенергетика Великої Британії. Ще у 1989–1990 рр. тут було роздержавлено і реорганізовано електроенергетичну галузь (Electricity Act 1989), ліквідовано монополію Центрального електроенергетичного управління. У 1990 р. запрацював оптовий електроенергетичний пул – біржовий ринок купівлі-продажу електроенергії. Однак перша модель виявилася недосконалою через домінування кількох великих генеруючих компаній, що спричиняло маніпулювання цінами. Тому з 2001 р. у Британії було впроваджено Нові правила торгівлі електроенергією (NETA), які замінили пул більш гнучкою системою двосторонніх контрактів та балансуального ринку [5]. Це посилювало конкуренцію на оптовому ринку та знизило оптові ціни. Проте згодом виявилось, що ринкові стимули недостатні для залучення інвестицій у нові генеруючі потужності, особливо низьковуглецеві. Відтак уряд Великої Британії реалізував Electricity Market Reform (EMR) у 2013 р., яка на законодавчому рівні запровадила дві новачки: механізм оплати потужності (Capacity Market) для забезпечення достатності резервів генерації та контракти на різницю (Contracts for Difference, CfD) для стимулювання розвитку відновлюваної та безвуглецевої енергетики [5]. Введення цих інструментів значно змінило дизайн ринку, показавши, що правове регулювання мусить гнучко реагувати на виклики – такі, як потреба декарбонізації та оновлення основних фондів генерації. Регулятором електроенергетичного ринку у Британії виступає незалежний орган Ofgem (Office of Gas and Electricity Markets), який має повноваження контролювати діяльність компаній та захищати інтереси споживачів. Британський досвід підказує, що навіть після успішної лібералізації

ринку законодавство потребує постійного вдосконалення залежно від зміни умов – зокрема, політики у сфері зміни клімату та безпеки постачання.

У Сполучених Штатах Америки структура та правове регулювання ринку електроенергії відрізняються від європейського, оскільки значну роль відіграє федералізм. Національного єдиного ринку електроенергії в США немає – натомість існує суміш регульованих монополій у деяких штатах та конкурентних ринків у інших. На федеральному рівні з 1930-х років діє Федеральна комісія з регулювання енергетики (FERC), повноваження якої поширюються на міжштатну передачу та оптову торгівлю електроенергією (відповідно до Федерального закону про електроенергію 1935 р.). У 1996 р. FERC видала нормативні накази №888 і 889, що зобов'язали електроенергетичні компанії відкрити доступ до мереж передачі для сторонніх виробників – цей крок заклав основу оптової конкуренції. В результаті в декількох регіонах утворилися незалежні системні оператори (ISO/RTO), які управляють мережами і організовують торги електроенергією. Найбільшим з них є PJM Interconnection, що координує ринок одразу в 13 штатах на сході країни. Правила ринку PJM передбачають інтегровану торгівлю на добу наперед та в реальному часі, причому оптимізація здійснюється одночасно для електроенергії та допоміжних послуг [5]. Важливим елементом став перехід до вузлового ціноутворення (Locational Marginal Pricing, LMP): ціни визначаються з урахуванням обмежень пропускної здатності мереж і втрат, різняться для кожної вузлової зони [5]. Запровадження LMP унеможливило появу ситуації єдиної ціни на всій території ринку, яка ігнорувала б «вузькі місця» мережі – таким чином, правові норми ринку в США враховують мережеві обмеження автоматично через цінові сигнали [5]. Окрім того, на ринках типу PJM діють стелі цін на випадок дефіциту, фінансові права на передачу (для хеджування ризиків перевантажень), а також ринок потужності – окремий сегмент, де оператор закуповує генеруючі потужності на роки вперед, щоб гарантувати довгострокову надійність постачання [5]. Інший підхід продемонстровано в Техасі (регіон ERCOT), де діє автономний енергоринок без приєднання до федеральної мережі. В ERCOT законодавчо встановлено енергоємну модель без оплати резерву: виробники отримують доходи тільки з ринку електроенергії, причому граничні опто-

ві ціни встановлені на дуже високому рівні для стимулювання інвестицій [5]. Регулятором тут виступає Комісія з комунальних послуг Техасу (PUCT), яка підпорядковується законодавчим органам штату. Техаський ринок відзначався високою конкуренцією і низькими цінами для споживачів, однак екстремальний блекаут у лютому 2021 р. виявив вразливість системи без резервної потужності [5]. Це спровокувало дискусії щодо правових вимог до надійності постачання та можливого запровадження елементів регулювання (наприклад, більш жорстких стандартів резерву). Досвід США демонструє різноманітність правових моделей: від суворо регульованих вертикально інтегрованих компаній (у частині штатів) до дерегульованих ринків з високим рівнем конкуренції, які, проте, потребують окремих механізмів підтримки надійності (ринків потужності, резервів тощо).

Важливою складовою правового забезпечення є створення ефективних інституцій, що контролюють і підтримують роботу ринку електроенергії. Майже у всіх країнах з реформованими ринками діють національні регуляторні комісії, відповідальні за ліцензування діяльності учасників ринку, тарифне регулювання монопольних сегментів (мереж), нагляд за конкуренцією та захист прав споживачів. У ЄС існує вимога щодо незалежності таких регуляторів від уряду та бізнесу, щоб забезпечити неупереджений нагляд (наприклад, Комісія з регулювання енергетики і водопостачання (CRE) у Франції, BNetzA в Німеччині тощо). В Україні функції державного регулятора виконує Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг (НКРЕКП), статус якої визначений Законом України 2016 року [6].

НКРЕКП наділена повноваженнями затверджувати методики тарифоутворення для передачі й розподілу, встановлювати правила ринку та контролювати їх дотримання, накладати санкції за порушення. Для ефективного функціонування ринку критичною є також діяльність операторів систем передачі (ОСП) та операторів ринку. ОСП (наприклад, НЕК “Укренерго” в Україні, National Grid у Британії) відповідають за диспетчеризацію та балансування енергосистеми, забезпечують рівний доступ усіх учасників до мережі. Їхня робота регламентується нормативно-правовими актами, що гарантують незалежність та недискримінаційність (в ЄС – вимоги анбандлінгу ОСП від виробництва, в Україні – закріплено у Про ринок елек-

тричної енергії [7]). Оператори ринку або біржі (наприклад, НЕК “Оператор ринку” в Україні для ринку на добу наперед, Nord Pool у країнах Північної Європи, EPEX Spot у континентальній Європі) забезпечують платформу для торгівлі електроенергією та формування біржових цін. Правові норми вимагають від них прозорості торгів та рівних умов участі для всіх гравців. Ще одним інституційним елементом є системи забезпечення виконання зобов’язань на ринку (клірингові палати, гарантійні внески тощо), які теж визначаються правилами ринку і покликані мінімізувати ризики невиконання контрактів.

У порівняльно-правовому аспекті можна виокремити декілька основних моделей функціонування ринку електроенергії, закріплених у законодавстві різних країн:

1. Модель єдиного покупця – централізована схема, де уповноважена державна компанія здійснює закупівлю всієї електроенергії у виробників і постачає її споживачам. Така модель діяла історично у багатьох країнах (зокрема в Україні до 2019 р.) і залишається в деяких державах, що лише частково реформували галузь. Вона спрощує контроль за галуззю, але не створює конкурентних стимулів і може призводити до неефективності та корупційних ризиків.

2. Двостороння конкурентна модель з оптовим ринком – передбачає, що виробники та постачальники (дистриб’ютори) укладають контракти купівлі-продажу електроенергії напряму або через організований ринок (біржу). Ціни формуються ринковим шляхом, а споживачі (особливо великі) можуть обирати постачальника. Така модель нині запроваджена в ЄС, Україні та багатьох штатах США. Її правове забезпечення включає правила недискримінаційного доступу до мереж (щоб жоден власник мережі не міг блокувати конкурента), вимоги прозорості торгів та антимонопольний контроль.

3. Енергоємна модель vs. модель із оплатою потужності – це скоріше характеристика ринкового механізму, яка теж визначається законом. У чистій енергоємній моделі (як у скандинавських країнах Nord Pool або в ERCOT) законодавство не передбачає окремої плати виробникам за підтримку доступної потужності; інвестиції стимулюються високими цінами у періоди дефіциту (встановлюються високі *prices cap*). У моделі з оплатою потужності (як у PJM, Великій Британії після EMR) нормативно запроваджено аукціони потужності чи інші механізми, де виробники отримують фіксовані

платежі за готовність забезпечити поставку у майбутньому.

Кожна з моделей має свої переваги і недоліки з точки зору надійності та вартості для споживачів, тому вибір моделі є предметом дискусій і коригується законодавством залежно від ситуації. Так, після кризових явищ 2021–2022 рр. в Європі активно обговорюється реформа існуючого ринку, зокрема зміна правил ціноутворення та посилення ролі довгострокових контрактів, аби убезпечити споживачів від цінових шоків на зразок тих, що сталися на тлі стрибка цін на газ. Правове врегулювання цих питань наразі напружується на рівні ЄС (відповідні пропозиції Єврокомісії були оприлюднені в 2023 р.).

Український досвід реформування електроенергетики багато в чому віддзеркалює загальноєвропейські тенденції. У 2017 р. прийнято новий Закон України «Про ринок електричної енергії» [7], який набув чинності з липня 2019 р. Цей закон запровадив в Україні конкурентну модель ринку, сумісну з Третім енергопакетом ЄС. Відповідно до закону, ліквідовано модель єдиного покупця (двосторонні договори між генерацією і постачальниками стали основою оптового ринку), запущено біржові сегменти (ринок на добу наперед, внутрішньодобовий, балансуєчий), а оператор системи передачі («Укренерго») і оператор ринку отримали чітко визначені функції. Закон визначає правові, економічні та організаційні засади функціонування нового ринку та регулює відносини, пов’язані з виробництвом, передачею, розподілом, купівлею-продажем і постачанням електроенергії, з метою забезпечення надійного і безпечного електропостачання споживачам [7]. Одночасно у 2016 р. було прийнято Закон про НКРЕКП, що надав цьому регулятору незалежний статус і закріпив європейські принципи регуляторної діяльності [6]. Практичні результати першого року роботи нового ринку (2019–2020 рр.) показали як переваги, так і проблеми: з’явилися можливості для конкуренції серед виробників, знизилась оптова ціна (до впливу світового зростання цін 2021 р.), проте виникли труднощі з фінансовою стабільністю ринку, накопиченням боргів на ринку електроенергії, а також з маніпуляціями окремих гравців. Це спонукало регулятора вдосконалювати правила (наприклад, посилено ліцензійні вимоги, впроваджено моніторинг аномальних заявок тощо). Значним викликом стала й інтеграція великої кількості відновлюваних джерел енергії за «зеленим» тарифом, що вимагало додаткових регулятор-

них рішень для балансування (механізм компенсації виробникам ВДЕ за обмеження, розвиток систем зберігання енергії тощо). Попри ці виклики, обраний напрям реформ залишається незмінним – Україна курсом на приєднання до спільного європейського ринку електроенергії, що закріплено у зобов'язаннях за Угодою про асоціацію з ЄС та Енергетичним Співтовариством. Наприклад, у 2022 р. відбулося успішне фізичне приєднання української енергосистеми до континентальної європейської мережі ENTSO-E, а наступним кроком має стати участь в європейському ринку на добу наперед. Для цього Україні слід продовжити гармонізацію нормативної бази з правом ЄС, усунути виявлені прогалини і забезпечити справді конкурентне середовище на своєму ринку.

Висновки і перспективи подальших розвідок у даному напрямі. Проведене дослідження показало, що правове забезпечення функціонування ринків електричної енергії у світі ґрунтується на спільних принципах, проте реалізується через різні моделі та регуляторні підходи. Загальною тенденцією є лібералізація та демонополізація галузі: більшість розвинених країн законодавчо розділили монопольні види діяльності (передача, розподіл) від конкурентних (виробництво, постачання), створили незалежні регуляторні органи і запровадили ринкові механізми ціноутворення. Такі заходи сприяли підвищенню ефективності роботи електроенергетики, стимулювали залучення інвестицій та інновацій, дали споживачам можливість впливати на постачальників шляхом вибору і конкуренції. Водночас, порівняльний аналіз показує, що в різних країнах існують відмінності у правовому регулюванні, зумовлені історичними, економічними та політичними чинниками. Наприклад, частина ринків (США, Велика Британія) комбінують біржову торгівлю з додатковими механізмами підтримки потужності, тоді як інші (Скандинавія, окремі штати США) покладаються лише на ринкові цінові сигнали.

Деякі держави роблять акцент на довгострокових контрактах і регульованих тарифах для вразливих споживачів, інші – повністю відпустили ціноутворення. Проте всі успішні моделі мають спільну рису: прозоре та стабільне правове поле, що захищає інтереси споживачів і забезпечує чесну конкуренцію між виробниками.

Для України результати порівняльно-правового аналізу є особливо цінними. Запроваджений з 2019 р. новий ринок електроенергії створив правову основу для конкуренції, але в практиці виявлено низку прогалин та проблемних питань, що потребують вирішення. Досвід інших країн підказує шляхи вдосконалення: необхідно підвищити незалежність і спроможність регулятора (на зразок європейських стандартів), удосконалити правила ринку для запобігання маніпуляціям, запровадити механізми забезпечення достатності генеруючих потужностей (за потреби – через ринкові інструменти або стратегічні резерви) та інтегрувати політику розвитку відновлюваної енергетики з ринковими принципами. Порівняльна характеристика зарубіжного і українського досвіду державного регулювання ринку електроенергії дозволяє виявити конкретні прогалини у чинному регулюванні та законодавчому забезпеченні, а отже, підтверджує необхідність подальшого удосконалення законодавства. Впровадження найкращих практик – від технічних аспектів (як-от використання сучасних систем прогнозування та балансування) до правових механізмів (наприклад, стимулюючого регулювання тарифів на мережі, системи підтримки інвестицій) – сприятиме підвищенню ефективності роботи вітчизняного ринку електроенергії. Отже, гармонізація українського енергетичного законодавства з європейським, поєднана з урахуванням національних особливостей, дозволить сформувати конкурентоспроможний, надійний та прозорий ринок електричної енергії, що відповідає як інтересам споживачів, так і вимогам енергетичної безпеки держави.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Костін Ю., Телегін В., Костін Д. Зарубіжний досвід регулювання електроенергетичної галузі. *Вісник економічної науки України*. 2018. № 1. С. 56–59. URL: <https://nasplib.isoftware.kiev.ua/server/api/core/bitstreams/242efbef-c423-4f84-b24f-7c967cb42b79/content> (дата звернення: 03.06.2025).
2. Energy Deregulation Around the World: A Comprehensive Guide. ElectricChoice.com. URL: <https://www.electricchoice.com/blog/energy-deregulation-world/> (дата звернення: 03.06.2025).
3. Directive 2003/54/EC of the European Parliament and of the Council of 26 June 2003 concerning common rules for the internal market in electricity and repealing Directive 96/92/EC. Official Journal of the European Union L 176, 15.07.2003, pp. 37–46. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2003/54/oj/eng> (дата звернення: 03.06.2025).

4. Directive 2009/72/EC of the European Parliament and of the Council of 13 July 2009 concerning common rules for the internal market in electricity and repealing Directive 2003/54/EC. *Official Journal of the EU, L 211*, 14.08.2009, p. 55–93. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32009L0072>.

5. Rossetto N., Glachant J.-M. A variety of market designs for electricity across the globe. Topic of the Month. Florence School of Regulation, European University Institute, 14 Oct. 2021. URL: <https://fsr.eui.eu/a-variety-of-market-designs-for-electricity-across-the-globe/> (дата звернення: 03.06.2025).

6. Швидка Т., Лозова А. Державне регулювання ринку електричної енергії: зарубіжний досвід та перспективи модернізації вітчизняного законодавства. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2022. Вип. 72, ч. 1. С. 197–203. URL: visnyk-juris-uzhnu.com (дата звернення: 03.06.2025).

7. Про ринок електричної енергії Закон України від 13.04.2017 № 2019-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2019-19#Text> (дата звернення: 03.06.2025).

Зверєва К.С. СПЕЦИФІКА ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФУНКЦІОНУВАННЯ РИНКУ ЕЛЕКТРИЧНОЇ ЕНЕРГІЇ У РІЗНИХ КРАЇНАХ (ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ)

Електроенергетичний сектор є фундаментальним для економіки, а ефективний ринок електроенергії є важливим для економічної стабільності, задоволення суспільних потреб та національної енергетичної безпеки. Протягом останніх десятиліть багато країн реформували свої електроенергетичні сектори, переходячи від державних монополій до конкурентних ринків, щоб підвищити ефективність постачання, залучити інвестиції та надати споживачам вибір.

Правові рамки для ринків електроенергії в усьому світі мають спільні принципи, але відрізняються конкретними моделями та регуляторними підходами. Тенденція полягає в лібералізації та демонополізації, розділенні монопольної та конкурентної діяльності, створенні незалежних регуляторів та впровадженні ринкових механізмів. Це підвищує ефективність, залучає інвестиції та розширює можливості споживачів. Порівняльний аналіз виявляє відмінності (наприклад, механізми потужностей проти виключно енергетичних), на які впливають національні чинники. Успішні моделі характеризуються прозорою, стабільною правовою базою, яка захищає споживачів та забезпечує чесну конкуренцію.

У статті проаналізовано підходи до правового регулювання ринку електроенергії в різних країнах світу. Розглянуто світові тенденції лібералізації електроенергетики та основні моделі ринку – від вертикально інтегрованих монополій до конкурентних багаторівневих ринків. Висвітлено європейський досвід, зокрема правові засади функціонування внутрішнього ринку ЄС та вимоги Третього енергопакету, британську модель реформ (NETA, EMR), а також приклади зі США (регіональні ринки PJM, ERCOT) та інших країн. Показано інституційну роль незалежних регуляторів, операторів систем передачі і ринкових операторів у забезпеченні ефективної конкуренції.

На основі порівняльного аналізу визначено, які правові інструменти сприяють надійності постачання і захисту споживачів, та окреслено напрями вдосконалення законодавства України про ринок електроенергії з огляду на найкращі міжнародні практики.

Ключові слова: ринок електричної енергії, правове регулювання, лібералізація, порівняльний аналіз, енергетичне законодавство, державний регулятор, електроенергетична галузь, конкуренція, анбандлінг, енергетична безпека.

Zvierieva K.S. SPECIFICITY OF LEGAL SECURITY OF THE FUNCTIONING OF THE ELECTRICITY MARKET IN DIFFERENT COUNTRIES (COMPARATIVE LEGAL ASPECT)

The electricity sector is fundamental to the economy, and an efficient power market is essential for economic stability, societal needs, and national energy security. Over recent decades, many countries have reformed their electricity sectors, transitioning from state monopolies to competitive markets to enhance supply efficiency, attract investment, and provide consumers with choice. This liberalization necessitates a robust legal framework encompassing clear rules, independent regulation, non-discriminatory network access, consumer protection, and market balance. Ukraine is reforming its electricity sector, integrating with the European energy space and adopting international best practices. A comparative legal analysis of different regulatory approaches is therefore pertinent for improving national legislation.

Until the late 1990s, most countries operated their electricity sectors as vertically integrated natural monopolies with strict price controls and no competition. Reforms in the USA (starting in the 1990s) and Europe (also starting in the 1990s) initiated a shift towards market models. Key European liberalization steps included unbundling (separation of transmission/distribution from generation/supply), ensuring third-party access to networks, removing barriers for new market entrants, granting consumers the right to choose and switch suppliers, and establishing independent regulatory bodies. The EU now has a highly developed internal energy market based on common rules, supported by supranational bodies like ACER and ENTSO-E, facilitating cross-border power flows and market integration.

Distinct market models are legally enshrined globally: the Single Buyer model (historically common, centralized, lacks competition); the Bilateral Competitive model with a wholesale market (producers/suppliers contract directly or via exchanges, market prices, consumer choice, requires non-discriminatory access and antitrust control, prevalent

in EU, Ukraine, US states); and the distinction between Energy-Only (payment only for energy, investment via high scarcity prices) and Capacity Market models (additional payments for ensuring availability). The choice and legal implementation of these models influence reliability and cost.

Legal frameworks for electricity markets worldwide share common principles but differ in specific models and regulatory approaches. The trend is towards liberalization and demonopolization, separating monopoly and competitive activities, establishing independent regulators, and introducing market mechanisms. This enhances efficiency, attracts investment, and empowers consumers. Comparative analysis reveals variations (e.g., capacity mechanisms vs. energy-only) influenced by national factors. Successful models are characterized by a transparent, stable legal framework protecting consumers and ensuring fair competition. For Ukraine, this analysis is invaluable, highlighting the need to enhance regulator independence, refine market rules, address generation adequacy, and integrate renewables policy, ultimately aiming for harmonization with EU law to build a competitive, reliable, and transparent market that serves consumer interests and energy security.

Key words: electricity market; legal regulation, liberalization, comparative analysis, energy legislation, state regulator, electricity industry, competition, unbundling, energy security.

Дата надходження статті: 02.09.2025

Дата прийняття статті: 30.09.2025

Опубліковано: 04.12.2025